

УДК 94(477):316.342.7"1921/1991"

DOI 10.12958/2227-2844-2020-6(337)-109-116

Бублик Ольга Іванівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та правознавства
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”,

м. Старобільськ, Україна.

public.st@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2280-7385>

РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА РАДЯНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО

Розвиток української історіографії на сучасному етапі, серед іншого, характеризується досить динамічним дослідженням радянського минулого України. Висока ступінь зацікавленості вітчизняних вчених обумовлена тим, що завдання побудови ідеологічної стратегії сучасної української держави, неможлива без переосмислення її існування в умовах радянської системи. Попри те, що різні аспекти цієї проблеми досить детально вивчалися науковцями, проте все ще залишаються певні лакуни. Зокрема, потребує докладнішого розгляду релігійна складова радянської ідеології, як фактор укріплення більшовицького впливу на суспільні маси, особливо у період становлення Радянської держави – 20-х – на початку 30-х рр. Саме висвітлення цього аспекту є головною метою цієї статті.

Відзначимо, що з моменту свого становлення організація більшовицької партії, певною мірою, носила релігійний характер: правляча верхівка з жовтня 1917 р. й надалі всіма силами прагнула затвердити себе замість Православної Церкви в народних „масах трудящих”, стати їх душею і розумом. Більшовикам мало було просто поневолити народи Росії, примусити їх покірливо підкорятися, оволодіти їх надбанням, лівовою часткою особистих заробітків і т.п.; партія прагнула оволодіти душею, совістю, духовною свідомістю мас. Так і писалося в майбутньому в гаслах: „Партія – розум, честь і совість народу” (або – „нашої епохи”).

Намагання знищити будь-які релігії і церкви, а особливо викоринити величезний вплив християнства в повсякденному житті та посісти його місце в душах людей, стали для всіх Церквою – найголовніше і найважливіше завдання нового режиму СРСР. Така мета не зовсім відповідала визначенню атеїзму і філософського матеріалізму. Атеїзм (гр. а – не і teos – Бог) – форма вияву таких світоглядних орієнтацій людини, які утверджують її в бутті, вільному від необхідності апелювати до надприродного. Більшовиками були зміщені найважливіші

сміслові наголоси: не для того їм потрібно було руйнувати релігію, щоб затвердити свою владу, а саму цю владу потрібно було затвердити, щоб зруйнувати релігію і насадити замість неї іншу, свою.

Зрозуміти суть справи нелегко, оскільки при явно релігійному характері більшовизму, він постійно демонстрував свою послідовну ідейну безрелігійність, принциповий світоглядний атеїзм і матеріалізм.

У сучасній науковій літературі подана вичерпна характеристика суті атеїзму. По-перше, в будь-якій релігії присутня віра в Бога, в надприродне, або в космічний розум, або в сили людини, яка може стати подібним до божества (як вчать індуїзм, буддизм), або особливе визначення своєї країни і народу (синтоїзм, іудаїзм) тощо. Це ж характерно і для атеїзму в його „комуністичному, більшовицькому” вигляді з вірою в світле майбутнє людства і в особливу роль комуністів, покликаних надію зробити реальністю. Це також і віра в самостворення землі, яка „еволюціонувала” мільярди років, і на якій само собою утворилися гори і долини, флора і фауна, моря й океани і ін. Це і віра в еволюцію людини, і вірі цих людей можна позаздрити: не маючи ніяких доказів цього „перетворення”, проти якого сьогодні висловлюються досить значна частина вчених, вони вірять в збіг обставин і сліпі випадки, вірогідність яких складає 1:10 (Васильєв, 1988, с. 40).

По-друге, для будь-якої релігії характерне поклоніння своїм засновникам і вчителям – і тут ми знов знаходимо спільне. Не варто детально говорити про те, яким поклонінням і загальним шануванням користувався В. Ленін – у кожному місті й селі підносилися його пам’ятники, бюсти, полотна і полотнища з його зображенням. На кожному заводі, фабриці, школі, в будь-якому вищому учбовому закладі, словом, у всіх організаціях були червоні куточки, присвячені йому. У свята мільйони людей покладали до підніжжя пам’ятників квіти, схиляючи голови або кланяючись при цьому. У 30-ті рр. ХХ ст., роки сталінських репресій, за випадкове „осквернення” „святини” винні піддавалися покаранню. Непоодинокими були випадки виключення зі школи або проведення публічної чистки піонерів чи комсомольцю за відвідування церкви на церковні свята. Десятки міст і тисячі сіл, радгоспів і колгоспів носили ім’я вождя. Мавзолей на Червоній площі в Москві являє собою типово язичницький храм, присвячений „вічно живому” богові. Досить пригадати гасло: „*Ленін жила, Ленін жив, Ленін буде жити*”. Перед будь-яким засіданням, пленумом, з’їздом або виходом на трибуни в дні святкувань керівники країни завжди йшли до мавзолею, де якийсь час стояли, схиливши голови біля труни з вождем – своїм богом, подібно до язичницьких правителів, охочих отримати мудру пораду і силу у свого бога. Під час Параду Перемоги в 1945 р. до труни вождя, до мавзолею були повергнуті прапори переможеної Німеччини. У кожній своїй промові партійні керівники зверталися до Леніна зі словами, що його заповіт ними виконується, що його справу вони свято

продовжуватимуть. Ленін був єдиним „вічним” членом комуністичної партії з партквитком № 1, наче незримо присутній на всіх її засіданнях у всіх куточках країни. Сталін, створюючи культ Леніна, переслідував мету дати народу нового бога, бажаючи заповнити духовний вакуум, що утворився в думках і серцях людей після Жовтневої революції 1917 р. Тому він і переніс всю атрибутику православ'я на поклоніння новому богові – Леніну („Три форми”, 2006).

По-третє, для будь-якої релігії характерна добре розроблена ідеологія і священні, особливо шановані, книги. Визначальним чинником є систематизоване й кодифіковане віровчення (релігійні тексти) або Святе Письмо, наприклад, Трипітака у буддистів, Авеста в зороастризмі, Тора в іудеїв, Біблія у християн, Коран у мусульман тощо. Названі книги мають ранг сакральних і створені (передані) або мислителями-мудрецькими, або сакральними особами – Гаутамою, Зороастром, Мойсеєм, Ісусом Христом, Мухаммедом. Святе Письмо є основою теоретичного рівня релігійної свідомості. Воно визначає зміст і сутність церковно-богословських доктрин, є невід'ємним компонентом свідомості віруючого. Більшовицький атеїзм „обходить” усі релігії: ідеологія його була на рідкість усесторонньою і добре поставленою. Марксистська теорія з позицій її послідовників претендувала на універсальність. Йшлося про її, нібито, здатність все пояснювати і визначати („комплекс претензійності”). Тим самим, вона в певному сенсі мала замінити релігію. Це помітили ще в кінці 19 ст. Так, Іван Франко в 1898 р. писав про марксизм: „...це недовго ждати, а будемо мати (а, властиво, вже й маємо) формальну релігію, основу на догмах ненависті та класової боротьби” (Кравців, 1966, с. 25). Філософ Микола Бердяєв називав марксизм „релігією навиворіт”.

У Радянському Союзі з раннього дитинства дітей навчали любити спочатку Леніна (у 30-х – 50-х рр. – Сталіна), а потім уже маму і тата. Усі досягнення науки в 30-х – 60-х рр. розглядали тільки з позицій вчення класиків комунізму (Маркса, Енгельса, Леніна, а до 60-х рр. – Сталіна). Головними і незмінними вважалися саме їхні думки про закони фізики, хімії, біології, астрономії, історії тощо. Наукові роботи, які виходили в СРСР, починалися з їхніх висловів, на які посилялися впродовж усього суто наукового тексту. Їхні імена стояли першими в списках бібліографії, поза законами алфавіту. Усі відкриття і теорії, навіть підтвержені численними дослідженнями і прийняті недавно або багато років тому в усьому світі, відкидалися, якщо містили „відхилення” від думок і поглядів визнаних вождів комунізму, оголошувалися лженауковими і реакційними. Навіть якщо роботи і не містили вказаних „відхилень”, але не знаходили підтвердження в працях вождів пролетаріату, їх знищували. Завдяки цьому було заборонено багато наук (у тому числі, й генетика), закриті тисячі відкриттів і репресовані більше 90% учених країни. Замість справжніх наук викладали „комуністичну”

фізику і хімію, „ленінську” біологію і історію, археологію „під редакцією Сталіна” та ін. Таким чином, гальмувався розвиток науки, промисловості ще більшою мірою, ніж у середні віки. Усе радянське населення від шкільної лави було зобов’язане вивчати „священні” праці вождів, без знання яких неможливо було ні закінчити школу, ні вчитися в інституті, ні працювати. Слова Леніна і Маркса заучувалися напам’ять цілими сторінками. Була розроблена своя ідеологічна система свят і „священних” днів.

По-четверте, будь-яку релігію відрізняє місіонерська діяльність. І знов атеїзм тут набагато випереджає всі релігійні конфесії: *„Направимо людство залізною рукою до щастя!”* – було проголошено, і дійсно, почали „направляти”. Спочатку силовими, військовими методами був створений СРСР, де відразу ж приступили до нещадного винищення інакомислячих і до насадження своєї ідеології. Нарешті, коли майже вся країна, подібно до робота, схилилася перед Бого-Леніним, радянський уряд приступив до втілення його ідеї світової революції, свого роду хрестового походу, „місіонерської” програми для всього світу. Сьогодні розкриті причини Другої світової війни, розкрита роль Сталіна, як одного з головних її розпалювачів. Слід згадати і про результат „хрещення” в атеїзм народів світу: Польща, НДР, Болгарія, Угорщина, Югославія, Чехія і Словаччина, Румунія, Китай, Північна Корея, Монголія, Албанія і ін. опинилися в таборі атеїзму. Мільйони загиблих і репресованих, розвал в економіці, знехтування всього святого – любові і пошани до людини, духовності, моралі, моральності, і, головне, страх – отримали й ці народи. Щорічно наступники і послідовники Леніна і Сталіна відправляли за кордон мільйони рублів для підтримки світової революції та утворення комуністичних атеїстичних режимів в Афганістані, В’єтнамі, Лаосі, Кампучії, Кубі, Анголі, Алжирі, Ефіопії, Йємені, Нікарагуа, Чілі, Мозамбіку тощо („Три форми”, 2006).

По-п’яте, Церква, як правило, має багато послідовників. Цьому значною мірою сприяє наявність у кожної людини можливості стати її членом, відсутність постійного і чіткого контрольованого членства, анонімність послідовників. Характерними рисами церкви є: по-перше, наявність спільного віровчення і розробленої догматики (Символу віри); по-друге, релігійна діяльність (культова і позакультова); по-третє, система управління, що ґрунтується, як правило, на ієрархічному принципі й авторитаризмі.

Одним з основоположних принципів радянської ідеологічної доктрини була безумовна вірність марксизму-ленінізму та непримиренна ворожість до інших ідеологій. В ім’я ідеї були відправлені мільйони людей на смерть, десятки мільйонів людей, які сповідали інші релігії, були репресовані. Характерно, що приклад непохитної антипатії до інших ідеологій показував сам В. Ленін. Особливу нетерпимість більшовики виявляли до релігії в цілому, і християнства, зокрема. Більше

того, незгода не тільки в справах, але і в словах, каралася смертю радянською інквізицією – ВНК, ДПУ, НКВС. Слід підкреслити, що серед співробітників цих організацій, як і серед комуністичних діячів, було немало чесних людей, щиро бажаючих щастя і процвітання своєму народу. Жодною мірою ми не хочемо нікого засудити або дорікнути тим людям, які живі сьогодні, або образити пам'ять померлих в очах їх близьких. Йдеться про атеїстичний режим як такий і про те, скільки бід і трагедій він приніс народам, що потрапили під його вплив.

По-шосте, як і в будь-якій релігії, атеїзм мав своє „духівництво” – партійний апарат, який користувався всіма можливими правами і карав „мирян”, тобто народ. Цей список можна було б ще продовжити, але й цього достатньо, щоб дійти висновку, що атеїзм – це релігія, яка має свого бога, свою ідеологію, своє духівництво, свою інквізицію і яка відрізняється крайньою жорстокістю і нещадністю. Фанатики, які мали і мають сьогодні місце в усіх релігіях, які розв'язували релігійні війни, погроми і вбивства, не пролили стільки крові, скільки пролили її послідовники атеїзму. Жодна релігія не принесла стільки горя й сліз, скільки приніс більшовицький атеїзм десяткам країн з майже двохмільярдним населенням.

Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що в більшовизмі ми зустрічаємося не просто і не стільки з ідейно-політичним рухом, скільки маємо справу з релігією. Тут ясно видно та ж сама підміна: як Церква Христова заснована на вірі в Ісуса Христа, так більшовицька партія-церква та створюваний новий народ мали ґрунтуватися на Леніні, навіть на його „безсмертному” тілі (Радянська Росія, 1994, 8 липня, с. 6). Не випадково трибуни вищих чинів партії й уряду створено на мавзолеї, над тілом Леніна – пряма паралель Престолу Православного Храму, біля якого можуть бути тільки вибрані священнослужителі і який неодмінно містить в собі моці святого або святий „Пергамській вітвар”.

Отже, основними постулатами більшовицького атеїзму були: віра у світле майбутнє „царство Боже”, віра в еволюційне походження людини; поклоніння засновникам, учителям; наявність універсальної ідеології; ідея світової революції (місіонерська діяльність); непримиренна ворожість до інших ідеологій; наявність свого „духівництва” – партапарату та „інквізиції” – каральних органів. У подальших наукових статтях планується подальше вивчення

Список використаної літератури

1. Васильєв Л. С. История религий Востока. М.: Высшая школа, 1988. 560 с. **2. Кравців Б.** Суспільно-політичні погляди Івана Франка й радянське франкознавство. *Іван Франко про соціалізм і марксизм*. Нью-Йорк, 1966. С. 3–28. **3. Радянська Росія.** 1994. 8 липня. С. 6. **4. Три** форми апостасии – папство, екуменізм и „советская церковь”: [Из статьи А. Правдолюбова „Глобализм и религия антихриста”]. *Русский*

эсфигмен. Санкт-Петербург, 2006. URL: <http://www.omolenko.com/otstuplenie/mpface2.htm>.

References

1. **Vasil'ev, L. S.** (1988). *Istoriya religij Vostoka* [History of the religions of the East]. Moskow: Vysshaya shkola [in Russian].
2. **Kravtsiv, B.** (1966). *Suspilno-politychni pohliady Ivana Franka y radianske frankoznavstvo* [Socio-political views of Ivan Franko and Soviet Franko studies]. *Ivan Franko pro sotsializm i marksyzm* (pp. 3-28). New-York [in Ukrainian].
3. **Radianska Rosiia** [Soviet Russia]. (1994, July 8), (pp. 6) [in Ukrainian].
4. **Pravdolyubov A.** (2006). *Tri formy apostasii – papstvo, ehkumenizm i „sovetskaya cerkov”* [Three forms of apostasy – the papacy, ecumenism and the „Soviet Church”]. *Russkij ehsfigmen*. Saint Petersburg. Retrieved from <http://www.omolenko.com/otstuplenie/mpface2.htm> [in Russian].

Бублик О. І. Релігійна складова радянської ідеології як фактор впливу на суспільство

У статті комплексно розглядається релігійна складова, притаманна розвитку радянської ідеологічної моделі, впровадження якої розпочалося із 20-х рр. ХХ ст. Метою статті є детальний розгляд релігійної складової радянської ідеології як фактора укріплення більшовицького впливу на суспільні маси, особливо у період становлення Радянської держави – 20-х – на початку 30-х рр.

На думку автора, встановлюючи власний режим, більшовики намагалися затвердити його у якості альтернативи пануючої до їх приходу до влади у СРСР християнської православної церкви. Цим і був обумовлений спосіб подання суспільству канонів радянської ідеології, який базувався на залученні старих прийомів поширення християнської релігії. Внаслідок проведеного дослідження, автор доходить до висновку, що в більшовизм представляє собою не просто і не стільки ідейно-політичний рух, скільки пов'язаний з релігією. У радянській ідеології чітко простежується підміна: як Церква Христова заснована на вірі в Ісуса Христа, так більшовицька партія-церква та створюваний новий народ мали ґрунтуватися на Леніні, навіть на його „безсмертному” тілі. Автор відзначає, що не випадково трибуни вищих чинів партії й уряду створено на мавзолеї, над тілом Леніна – пряма паралель Престолу Православного Храму, біля якого можуть бути тільки вибрані священнослужителі і який неодмінно містить в собі мощі святого або святий „Пергамській вівтар”.

Основними постулатами більшовицького атеїзму були: віра у світле майбутнє „царство Боже”, віра в еволюційне походження людини; поклоніння засновникам, учителям; наявність універсальної ідеології; ідея світової революції (місіонерська діяльність); непримиренна

ворожість до інших ідеологій; наявність свого „духівництва” – партапарату та „інквізиції” – каральних органів.

Ключові слова: релігія, більшовизм, ідеологія, православ’я, вплив на суспільну свідомість.

Бублик О. И. Религиозная составляющая советской идеологии как фактор влияния на общество

В статье комплексно рассматривается религиозная составляющая, присущая советской идеологической модели, внедрение которой началось с 20-х гг. XX в. Целью статьи является подробное рассмотрение религиозной составляющей советской идеологии как фактора укрепления большевистского влияния на общественные массы, особенно в период становления Советского государства – 20-е – начало 30-х гг.

По мнению автора, устанавливая собственный режим, большевики пытались утвердить его в качестве альтернативы господствующей до их прихода к власти в СССР христианской православной церкви. Этим и был обусловлен способ представления обществу канонов советской идеологии, основанный на привлеченные старых приемов распространения христианской религии. Вследствие проведенного исследования, автор приходит к выводу, что в большевизм представляет собой не только и не столько с идейно-политическое движение, сколько связанное с религией. В советской идеологии четко прослеживается подмена: как Церковь Христова основана на вере в Иисуса Христа, так большевистская партия-церковь и создаваемый новый народ должны были основываться на Ленине, даже на его „бессмертном” теле. Автор отмечает, что не случайно трибуна высших чинов партии и правительства была создана на мавзолее, над телом Ленина – прямая параллель Престола Православного Храма, у которого могут быть только избранные священнослужители и который непременно содержит в себе мощи святого или святой „Пергамский алтарь”.

Основными постулатами большевистского атеизма были: вера в светлое будущее „царство Божие”, вера в эволюционное происхождение человека; поклонение учредителям, учителям; наличие универсальной идеологии; идея мировой революции (миссионерская деятельность); непримиримая враждебность к другим идеологиям; наличие своего „духовенства” – партапарата и „инквизиции” – карательных органов.

Ключевые слова: религия, большевизм, идеология, православие, влияние на общественное сознание.

Bublik O. I. Religious component of Soviet ideology as a factor influencing society

The article comprehensively considers the religious component inherent in the development of the Soviet ideological model, the implementation of which began in the 20s of the twentieth century. The aim of the article is a detailed consideration of the religious component of Soviet ideology as a factor in strengthening the Bolshevik influence on the masses, especially during the formation of the Soviet state – 20's – early 30's.

According to the author, establishing their own regime, the Bolsheviks tried to establish it as an alternative to the ruling before their coming to power in the USSR Christian Orthodox Church. This was the reason for the way of presenting to society the canons of Soviet ideology, which was based on the involvement of old methods of spreading the Christian religion. As a result of the study, the author concludes that Bolshevism is not just and not so much with the ideological and political movement as with religion. There is a clear substitution in Soviet ideology: just as the Church of Christ was founded on faith in Jesus Christ, so the Bolshevik Party-Church and the new people created had to be based on Lenin, even on his „immortal” body. The author notes that it is no coincidence that the tribunes of the highest ranks of the party and government were created on the mausoleum, above Lenin's body – a direct parallel to the Throne of the Orthodox Church, near which only the clergy can be chosen and which necessarily contains the relics of the saint.

The main postulates of Bolshevik atheism were: belief in a bright future „kingdom of God”, belief in the evolutionary origin of man; worship of founders, teachers; the presence of a universal ideology; the idea of world revolution (missionary activity); irreconcilable hostility to other ideologies; the presence of its „clergy” - the party apparatus and the „Inquisition” – the punitive authorities.

Key words: religion, Bolshevism, ideology, Orthodoxy, influence on public consciousness.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2020 р.

Прийнято до друку 09.11.2020 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.